

Az istenek is gyűlölködnek

Majtényi Mihály

Az istenek is gyűlölködnek a görög mitológiában; gyűlölködnek és gúnyolódnak, csepülnek egymást.

Az irodalom és művészet isteneire, félisteneire, a világirodalom és nemzeti irodalmak zsenijeire szeretünk úgy felnézni, hogy szívükben — alapjában — szeretetet és megértést őriznek minden iránt, ami emberi. Ez így is van, így igaz, mégsem teljes ez az igazság, különösen ha vetélytársakról, írótlársakról van szó. Az egymásközi viszonyban aztán igazán emberek ők is; de még hogy tudnak gyűlölni és gúnyolódni!

Az senkit sem lep meg, hogy Heine, a „gúnyosarcú zseni”, a vele szemben álló vaskalaposokat kíméletlenül csepüli; így maradt ránk sok elfelejtett név korának reakciós irodalmi áramlatából is. De hogy a heinei gúnyt Goethe-nek is éreznie kellett, az már sokkal meglepőbb. Nem mintha Heine nem lett volna jó oldalministráns, és nem tartotta volna nagyon nagyoknak a weimari költőfejedelmet, de azért néhány fullánk nélkül ömellette sem tudott elmenni.

Ütleírásaiban (Münchentől Genuáig, 1923) Heine leírja, hogy ugyanaz-n az úton gördül az ő postakocsija is, amelyen fiatalkorában egykor Goethe is

végigutazott Itália felé. „Ismered-e a hont, ahol a citrom virul” — idézi Goethe sorait, és úgy érzed, hogy itt meghatottság lesz jelen végig. A további sorokban látszólag a legnagyobb elismeréssel adózik a goethei természetleírásnak, amely — úgymond — feleslegessé teszi, hogy ő ismét megkísérelje a tájfestést. Ezt forgatja így, aztán egyszerre:

... a természet tudni akarta magáról, hogy milyen és megteremtette magának Goethét... sőt én azon a véleményem vagyok, hogy Goethe jobban végezte a dolgát a jóistennél is...

Az utalás a goethei természetleírások pontosságára, egzaktóságára, részletekbe menő terjengősségére pontosan úgy hat, ahogy Heine elgondolta: az ember elmosolyodik ezen az élcélődésen, akár-hogy rajong is Goetheért.

Heinének azonban, aki az önkritikában is nagy volt ("... a vérem nem is olyan spleenesen fekete; keserűségem a tinta gubacsából származik"), a mindenkiével szemben való örök harcbanálása is közsímsert. A maga zsenijének és növekvő, duzzadó erejének tudatában — kicsit az újabb költőnemzedék jogán is — tréfálkodik. Van azonban a

goethei csálhatatlanság tagadóinak egy másik csoportja éppen a korabeli bírálók között. A mai olvasó kissé csodálkozik — aki Goethéről és Schillerről csak szuperlatívuszokban kiejtett értékeléseket hallott eddig, csodálkozik az *ellenzéki* hangon, amelyet a századok régen eltöröltek már a két világirodalmi félisten közül. A kortársnak ez az ellenzéki véleménye régen elfakult már, és csak elsárgult könyvlapokon olvasható. S ezeket a lapokat már olyan kevesen ütik fel.

Ludwig Börne 1786—1837), így hívták az egyik istenkáromlót, aki „a radikális rajongás bátor pátozsával” nagyon szellemesen, de nem elfoizlatlanul o't halászatg a hatalmas goethei és schillerei életműben. Többnyire nem is a műveket támadja, hanem magát az íróit. Leveleket és visszaemlékezéseket boncolgat, emberi magatartást bírál, magyaráz és ócsárol. Frankfurtban és S-den fürdőhelyen felvázolt naplóját kissé kesernyés episztolának kell mondunk, néhány éles megfigyelése azonban elgondolkoztat.

Börne akkortájt olvassa Schiller és Goethe levelezését, amikor azt e'öször sajtó alá rendezték (Goethe még életben volt):

(Goethe és Schiller barátsága)

„... Schiller előbb így írt Goe'hehez, így fogalmazta megszólítását: Méltóságos Uram! Nagyméltóságú Titkos Tanácsos Úr! Ez a forma persze hamarosan eltűnt, de még sokáig, nagyon sokáig tartott, amíg Schiller Goethe „nagyméltóságát” elfelejtette és tíz év alatt egyetlenegyszer volt benne férfias bátorság o't barátomnak, drága barátomnak nevezni. Goethe azonban nem felelti el soha hűbérúri viszonyát Schillerhez... érezzük, hogy mosolyog a másik alázatosságán és sokszor érezzük hangján, hogy az csak az egyszerű „könyvíróhoz” szól és így kegyes és leereszkedő. Goethe mindig így címez felülről (így szólítja meg Schillert) Kedvesem!”

(Mi az, ami kettőjükből hiányzik?)

„Mindig csodálkozással töltött el, hogy a két legnagyobb költőnkben teljesen hiányzott az élc, az élceldősre való hajlam. Azt hittem: a szellem nemesi büszkesége teszi ezt és ezért vizsgálógnak — nyilvános megjegyzésnél (tehát írásaikban) — a plebejus gyökerű tréfától. De otthon, ahol senki sem látja őket — gondoltam — otthon csak mosolyognak, tréfálkoznak, él-

celődnek néha? Amint azonban kettőjük levelezését elolvastam, rájöttem, hogy lelkük hálókabátjában sincs egyetlen élcés sor, egyetlen mosolygó szellemesség... Az élceldődtől való mentességük legcsúnyább lapjai azok, amikor bizalmas közléseket tesznek, embereket, írókat és könyveket ítélnek meg. Ezek a közlések sokszor darabosak és nyersék és mindig szellemtelenek. A dicséretnek, igaz, nem kell az élc, az élceldős... de kell a gáncsnak a feddésnek, az ócsárlásnak. Az élc lágyabbá teszi a nekimegcséldést, műalkotásá emeli. Nélküle a kritika (különösen az ilyen négyzetközti) nyers és rosszakaratú. Nem tudom, hogy az esztétika törvényei milyen magasra értékelik az élcet... élceldős nélkül azonban, akármilyen nagy is a költő, voltaképpen nem hat hat teljességében az emberekre”.

(Goethe őszinte portréja) „Goethe Herkules lehetett volna és hazáját sok szeméttől tisztíthatta volna meg; azonban ő a Hisperidák almája után nyúlt, amikor aztán megkaparintotta, megtartotta önmagának, leült a hegy lábához és ottmaradt ülve. Milyen másként éltek és hatottak Itália, Franciaország és Anglia nagy írói, szónokai!

Dante harcos és államférfiú, diplomata, hatalmas uralkodók szerették és gyűlöltek, védtek és üldözték... azonban szeretet és gyűlölet, kegy és alnokság hidegen hagyták: igazságra tört és arról énekelt. A régi poklot kopottnak találta és új poklot teremtett, a nagyok dolyfösségének megfékezésére... *Alfieri* gazdag volt, nemesember, tele nemesi büszkeséggel, mégis teherhordóként lihegett felfelé a Parnasszuson, hogy annak csúcsairól szabadságról szónokoljon. *Montesquieu* állami szolga volt, leveleiben mégis az udvart gúnyolta és bírálatát Franciaország hibái ellen irányította. *Voltaire* udvaronc volt, de csak szép szavakat dobált oda a nagyoknak: érzéseit sohasem szentelte nekik! Jól-fésült parókat viselt, finom kézelőket, selyemköpenyt, azonban belemerült akár a sárba is, ha egy üldözött segítségért kiáltott és az ártatlanul bí'óra jutottakat fehérkesztyűs kezével maga szedte le az akasztófáról... *Milton* a verseiben sohasem felejtette el kortársai nyomorúságát: a szabadságért és jogért küzdött. Ilyen volt *Swift*, *Byron*, *Thomas Moore*. És mi-

lyen volt, milyen Goethe? Mint egy szabad város polgára, csak arra büszke, hogy őse — aki városbíró volt — a császárkoronázásnál kamarásként végzetelt szolgálót. Derék emberek gyermeke és mégis elkábította, amikor egy játékpajtása fattyúnak csúfolta. És arról ábrándozott — a magában ringatott jövőbeli költő fantáziájával —, hogy melyik hercegnek is lehet ő a fattya, a fia. Ilyen volt, ilyen maradt, sohasem volt egy meleg szava népéhez. Ő, aki előbb dicsősége csúcán volt „tabu”, később, öregségében egyenesen sérthetetlen — mennyi mindent tehetett volna amit mások nem merészelhettek! Még csak néhány éve annak, hogy arra kérte „a német szövetség magas és kegyelmes kormányait”, hogy vegyék védelmébe munkáit az utánnomástól. És ugyanakkor... elfelejtette ezt a többi német író számára is kélni.”

Fárasztó lenne és unalmas Börne naplójából többet idézni; már ezekből a fuldokló hangú, rapszodikus sorokból is egy kevésbé ismert Goethe-portrét kapunk.

Kazinczy Ferenc panaszkodik Kiss Jánosnak, hogy Kisfaludy Sándor őt egy levélben — amelynek másolata, úgy mond, a kezei között van — valaki előtt megpróbáltalmazta, szidalmazta, mindennek lecsepülte.

Kisfaludy — írja — gvönyörű fényben produkálja magát. Engem hazugnak csapodárnak, vénasszonynak titulálgat... stb.

Néhány lappal odébb megtaláljuk annak a levélnek a másolatát, amelyet a „jóbarát” elküldött Kazinczynek, a híres lecsepülő levelet teljes szövegében. Sommázva a dolgokat, persze, benne van abból sok minden... sok nem éppen megtisztelő epiteton, amelyeket Kazinczy kiolvas a levélből... ám a veszekedés lényegét képező utalások — vagy azok kerülgetése — milyen gyerekes semmiségek sokszor vagy hiúság komplexusok!

Ennek a harcnak — a közismert Mondolat-vitának — az alapanyaga maga a nyelvújítás. Az irodalomtörténet már régen meghatározta ennek a harcnak a lényegét, és leszögezte (hogy egy képpel éljünk): „a nyelvújítás nagy folyamának, folyójának sodrása a közönségen vitt helyes irányba — ott, ahol az

ár a legerősebb —, hínárosok viszont, mint minden folyónál bőven keletkeztek a partok mentén, az egyik parton éppen úgy, mint a másikon, ahol a víz megrekedt és elposványosodott”. A kor embere viszont — ezeknek a harcoknak megvívója — nem láthatta ilyen tisztán a dolgokat, a maga és a saját csoportja javára elfogult volt sokszor. Amikor aztán a harc a magánlevelekre is rákerült... hogy mi lett az elvi vitából, azt láthattuk! Szóbeszéd, hogy ki mit mondott, ki mit írt és kinek... ki csempülte a másikat és miért, mikor és hogyan... ki szerkesztette a gúnyiratokat — szóval az áldatlan harc részleteit azt a francia mondást idézik, hogy: Quel bruit pour une omelette! (Mennyi szóbeszéd egy tojásrántotta körül!)

(Néhány konkrét adat) Kisfaludy sértődött volt, hogy a *Mondolatot*, a Kazinczy és a nyelvújítás el'len írt gúnyiratot Kazinczy neki — Kisfaludynak tulajdonítja. A felháborodás jogos és érthető, ha nem ő volt a szerző. (Bár a megelegedését a gúnyirat felett Kisfaludy nem tudta véka alá rejtteni.) De ugyanolyan mértékben megsértődött Kisfaludy azon is, hogy az ő születési helyét Kazinczy Kám-nak jelöli meg egy írásában, holott ő Téten született. Kicsinyes ok a sértődésre, egyszerű tévedés... bár ezt is mentegetni lehet és magyarázni, mint a felületességnek, a más meg nem becsülésének valami jelét. Az azonban már kissé szemforgató, ahogy Kisfaludy a saját lelkiállapotáról ír:

Én Kazinczyra nem haragszom... sem azért, hogy Töviseiben úgy kibökdözte Himfymet és kikalkulálta, hogy majd semmi tűrhető nem maradt belőle; sem azért (nem haragszom rá) hogy Recensiojában minden mézes szava mellett úgy lerakta (letöltö) munkáimat... Regém az ő kegyet'len Recensiojának állítását megcáfolni az által, hogy minden hibájk mellett, amelyeket magam is ismerek, valóban oly sok embereknek tetszettek, kiknek ítéletik felütik (felülmulják) Kazinczyéit.

Igen, a szokott emberi gyengeség... nem sértődöm meg, csak éppen az ítéleted a dolgokról, semmit sem ér... nem sértődöm meg, csak kicsit és halálosan és örökre! S néhány oldallal odébb:

Én Kazinczyval barátkozni se nem akarok, se nem tudnék má!

(Kazinczy sértődöttsége) Halálos szent meggyőződése, hogy a *Mondolatot* Kisfaludy írta, terjeszti; a már idézett Kis-

faludy-leveél csak olaj volt a tűzre, a sértettség és sértések petárdáinak egész sora robbant itt!

Kár, hogy hazánknak — írja Kisfaludy Kazinczyról — ezen elsőbkek közül való literátora oly asszonyi természettel bír... és az asszonyi tulajdonságok az esztendőkkkel nemhogy enyésznének, hanem erősödnek... Mert hát az egyedül uralkodni vágyódás a tudományos társaságban a híren, a dicsőségen, a hangadáson olyan eszenkedve való kapkodás... stb... Kazinczyt a legédesebb magyar írónak tartottam, és talán sohasem kívántam volna írni magyarul, ha általa bizonyossá nem lettem volna, hogy olyan édesen lehet magyarul írni, mint ő... de most már éremlyítővé lettenek írásai!

És ez a hangnem végig: előbb az elismerés, utána: hideg tus. Sok-sok utalás emberi gyengeségekre, valóban, ahogy Kazinczy csoportosította őket, „Engem hazugnak, csapodárnak, vén-asszonynak titulálgat”.

Ebben a fergetegben, viharban, gyűlölet tengerben jólesik tudni aztán, hogy két év múlva, 1818-ban, egy asztalhoz ültek le mégis ketten, Kazinczy és Kisfaludy Sándor. A keszthelyi helikoni meghívóra adott válaszában így ír Kazinczy:

... e szerencse eddig (a meghívás a Helikonra tudniillik) nem leheté enyém: illő hogy magamévá tegyem... s hogy Kisfaludyt és az én Berzseymimet meglássam...

A harc azonban csak fegyverszünetbe olvadt bele, igazi kibékülés sohasem lett belőle.

Petőfi korában persze éppen így döngtek az irodalmi ágyúk; az új hang bevonulása az irodalomba háborúskodást szült elvi és személyi síkon egyaránt. Ennek a korszaknak azonban van egy derűs és érdekes epizódja is Petőfi és Tompa barátságában, az úgynevezett horkolási vád. Messze túl minden irodalmi harcom, voltaképpen két jóbarátnak évődése... mégsem mentes minden tövistől! Petőfi volt a támadó: vendége volt Bején, és innem együtt rándultak ki Murány várának romjaihoz. Naplóleveleiben, amelyek rövidesen bejei látogatása után jelentek meg, Petőfi így ír:

„... Gyönyörűségesen vadregényes táj. Szép, derült délután jártunk a nevezetes romokon. Köröskörül a hegyláncon sötét fenyvesek, alant a mélységes völgyben a kéklő köd alatt fehér juhnyájak és tehéncsordák. A nyájak kolompoltak, a madarak daloltak és füttyültek, távolabb a hámorok zúgtak... mindenütt zaj, életzaj, csak itt főm a bércezen, ahol egykor kardok csörögtek, csak itt volt csend, halálcsend... kivévén hogy Tompa Mihály hortyogott.

Igen, alutt és hortyogott, becsületes szentségére esküszöm, alutt és hortyogott... mert eskü nélkül a legkönnyen hívőbb ember sem hiheti el. Míg én a táj páratlan föntségén s a múlt idők magyszerű eseményein a legköltőibb ábránddal merengtem: addig Tompa Mihály alutt és hortyogott. Ha halálos ágyam előtt térdelve kér, hogy bocsássam meg ezt neki, mégsem bocsátom meg, vagy ha a másvilágon találkozunk és kér, még ott sem bocsátom. Nem.

Ismétlem, ki Gömörben jár, el ne mulassza Murány várának omladékaikat megnézni, el ne mulassza! De magával ne vigye Tompa Mihályt, mert ő alunni és hortyogni fog, alunni és hortyogni... s e hortyogást még a koporsótokban, a föld alatt is hallani fogjátok, hallani az örökkévalóságon keresztül. Hrrr, hrrr, hrrr!”

Baráti évődés, ugye, Petőfi sohasem fogta fel másnak... Az istenek nemcsak gyűlölködnek, hanem évődnek is, kicsit földhözvagdossák egymást (Petőfinek a nagyerejű Tompával senki sem tanácsolta volna az évődés ilyen formáját), ő viszont ott birkózott, ahol erősebbnek érezte magát: az évődésben és élcélődésben... Mégis, ez a passzus sebet hagyott Tompában, akinek a barátságról szemérmesebb és más fogalmi lehetek. Itt az évődés nem gyűlölködés volt a felelet, hanem csak valami csodálgató szomorúság, mint ahogy a felnőtt sem érti a gyerek játékát, amikor az parittyával egyszerűen szembelelvi. Még hozzá az ország egész irodalmi közvéleménye előtt, beállítva őt valami esetlen medvének, akinek semmi érzelke a szép iránt. (Tompa valószínűleg jó-egypárszor, talán százszor is megmászta ezt a hegyet és gyönyörködött a gömöri tájban... nem tudta tehát követni Petőfi lángolását, szízi lelkesedését, és — falusi ember is volt, aki sokra és nagyra becsülte az ebédutáni kis ledőlést, kis álmot. S ámulva, vagy fel-

háborodással, de még inkább mély szomorúsággal olvasta az istenített Sándor tréfásan vad kirohanását az ő horkolása ellen!).

Ady Endre nem szerette Arany Jánost. Illetve hát... különös módon szerette. Szobrot gyúrt róla, de ez nem hasonlít sehogy a többi Arany-szoborhoz. És ellentétben az „irodalmi közvéleménnyel” nem a *Toldi trilógiát* becülte, különösen *Toldi szerelmét* sem. Szerinte Arany legnagyobb alkotása a *Buda halála* volt.

Buda halála csak véletlen rátalálás, ezért jobb, különb Toldinál s minden más főpukkasztott Arany alkotásnál... A ballada Shakespeareja talán egyetlen hatalmas balladát írt és ez a balladái szabályoktól eltérő ballada: A Buda halála (Ezzel Arany műfaj-érzékét is kétségbevonja.)

Olyan verssorokat dicsér éppen, amelyekre — szerinte — Arany nem volt különösebben büszke. Aztán emberi vonatkozásban jellemzőek ezek a sorai:

Kár hogy nem maradt ideje (már-mint Petőfinek), hogy Aranyt közelebbről és tisztéletlenebbül is meglás-
sa; olyannak amilyen... (Petőfi nem alkuszik.)

Egy, a Nyugatban 1903-ban írt cikkében ez áll:

Arany János volt a kalifa s még gondoltnak is bűn volt azt hinni, hogy volt és lehetett más poéta még...

Rapszodikusan bírálja, lépten-nyomon támadja Aranyt, de néhány sora mégis rávilágít arra a mély respektusra, amelyet Arany nyelve iránt érez:

De hatalmas magyar nyelv egyik fajtája a sok hatalmu magyar nyelvnek, az Arany János nyelve!

Végül a *Nyugatban*, 1911-ben megjelent Ady-cikkből idézem:

Az emberi létezés: változás és harc s istenem, ki tudja, talán halálomig egészen megtérek én is Aranyhoz... Ha majd Arany nem lesz elég tápláló az élősdieknek, végre majd azoké is lehet, akiket eddig elkergettek tőle!

Háromszor vágtam neki ennek a megfogalmazásnak, és háromszor téptem szét a teleírt papírlapokat, hogy megértessem (legalább magammal) azt a nagy rejtélyt, a gyűlölködés láthatóan

ittmaradt nyomait Ady és Babits, Ady és Kosztolányi, Kosztolányi és Juhász Gyula viszonyában. Mint az egymást keresztül-kasul átélő folyondár, úgy kapcsolódik egymásba életük, harcuk, törekvésük... és mégis!

Leírtam így: amit a ember korban közelebb látott, annak átéréséhez nem kell annyi magyarzó szó. A századeleji magyar irodalomban, amely nagy harcot megvívta, hogy valóban európai, radikális és haladó, valóban modern irodalom legyen (amely leszaggatta a sallangokat a begyöpösödött milleniumi felfogásokról), és ahogy Ady írta a harcának erre a korszakára, hogy „az irodalom ma még azokat is izgatja, akiknek nem kell”, igen, ezt a harcot, ezt értjük mindannyian, s ha korabeli írásokat olvasunk erről a harcról, az ellenfél írásaiban mindjárt meglátjuk a kilógó, reakciós lólábat.

Van azonban ennek a századeleji erjedésnek — irodalmi erjedésnek — néhány nagy, egészen nagy szereplője, akik — nem elvi síkon, hanem egymásközi viszonyukban való megnyilvánulásaikban jutottak el a szidalomig, rágalomig. Nem elvi ellenségek, sőt szövetségesek, akik egy táborban harcolnak... irodalmi szövetségesek, aki azonos haladó esztétikai felfogások jegyében lendülnek a magasabb csúcsok felé... és mégis az emberi gyengeségnek, a pillanatnyi taktikának, a megmagyarázhatatlan szimpátia-antipátia fluidumának hatása alatt cselekszenek... és okoznak közös híveiknek sok fájdalmat, fejtörést; és gondot az irodalomtörténészeknek!

Eddig jutottam el az egyik megfogalmazásban, és akkor úgy éreztem, hogy... semmit sem mondtam. Hogy ez mindenütt így van és minden korban. Hogy ilyen kérdéshez egyáltalában nem szabad a kutatás tárgyilagosságával közeledni, és ha igen, az csak a görög sorstragédia írók hangja lehet. Akik kijönnek és szavalnak. Vagy Arany János hangja, aki a *Buda halálában* így ír a testvéri viszonyról:

Dicsérnek előtte? Neki már az is seb! ami persze fordítva is ugyanaz, fordítva is elmondható:

Nékem már az is seb, ha őt dicsérik előttem!

Őt, a másikat! Ez a vensengés a vezérség után, igen!

Kétségtelen, hogy Ady Endre (egy közhelyszerű leszögezéssel) a magyar irodalomnak a maga korában a „legmagasabb Olimpuszra eljutott szereplője”.

Ezt kezdettől maga vallotta, és amit vallott, az pontosan be is következett! Itt nincs hasadás és nincs kételkedés — se nála, se az utókor ítéletében. Azt is tudja a magyar irodalom minden ismerője, hogy Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Juhász Gyula az irodalomtörténetel ítéletében (és bármiféle átértékelésében) ugyancsak magas, nagyon magas csúcsai egy egységes hegyláncnak (kissé virágos voltak a hasonlatban megint). S ha keresünk az egymáshoz és egymásfelé vezető utaik szövevényében, pont az emberi vetélkedés szeszámkulcsa vezet bennünket. Az emberi vetélkedése, amely csodálatos szövetségeket tud kötni mindig... a negyedik ellen. Különösen a harcban abban a szakaszában, amikor még egyáltalában nem biztos a rangsor és az, hogy kinek van igaza! Annak, aki a legkirobbanóbbnak, legfényesebbnek tartott üstökös, vagy annak, aki a legrendszeresebb pályán haladó rendes és jólfésült bolygó... vagy elhalványuló távoli csillag? S melyik a legkülönb! A legédemesebb!

Végül is, egyszerűen a pálvatársak harcos, emberi dokumentumainak tekintem azt a szorgalommal felkutatott és összegyűjtött baráti levelezést, amelyből ez a „hármán egy ellen” harc kialakult. És amelyből kitűnik, hogy sokszor mégis mindannyian egymás mellett harcoltak... máskor pedig mindannyian egymás ellen. S amely levelezésből az alábbi érthetetlen és meghökkentő idézeteket merítem.

Idézetek Kosztolányi Dezső leveléből Babits Mihályhoz — Ady Endréről:

A modern irodalom trónusában egy ki állhatatlan, üres poseurt ültetek: Ady Endrét és nem mások, kedves barátom, mint azon szintén modern szellemű fiatal emberek, kik arra aspirálnak, hogy rossz, modoros és affektáltan zűrzaros verseiket a B. N. tárcarovatában közöljük.

Nem akarok Juhászáról írni: a szemébe megmondottam neki mindent! Ő azok közé tartozik, kik minden híron tudnak zörögni s egy kis nyomdafestéktől megkegölnék. A verseim jó részét ellopta, átgyúrta és — főleg — elrontotta, s miután csúszás-mászással fölküszött az Adykhöz és Kiss Józsefhez, csodálkozást keltett azzal, mit az én írófiókomból csent. Olvasta a Magyar sonettjeit?; nem vette észre a csenést a jelzőkben, formákban, az egész hangban? De azért mindenki vivátot kiált feleje.

Sok hasonlót írhatnak az émyelő Adyról s az üres Mohácsíró is. E tanulatlan gyenge legénykék valami rendkívül különöset keresnek s maguk sem tudják, mit. Affektálják a világbanatot, a különöködést — mellyel sok ember akkor sem tud megbarátkozni, ha természetes, pedig van természetes affektálás is pl. a Baude-lairé. De másról álmodoztunk mi, kedves Mihály! De mások az Ön versei, a Spinoza sonett, a tavaszról szóló, a szatirikus eposz — mindgyikben erő, hév, igazság és könny. sok elfojtott gyémántiszta könny van.

Postán elküldtem számára az Ady új — hülye — kötetét, olvassa el rögtön és írja meg róla a véleményét. A jobb darabokat... nem most írta és ő rosszaknak tartja stb.

Babits — mintha csak erre a jelre várt volna — ezt válaszolja:

Kedves Barátom, levelemet muszáj ujjongással kezdeni, annyira elképzelhetetlenül örülök annak, hogy köztünk ismét összeillik a megtárgult kapocs. Hurrá, barátom, mit meg nem tudnánk mi ketten csinálni!...

... Előbb had végezzünk a legkellemetlenebb ügygel: letárgyalom a küldeményét. Igaza van: Ady Endre émyelő poéta, ez a legtalálób szóra... Mikor az első pár igazán szép versét olvastam a Jövendőben, már megjegyeztem, hogy nagy benső ritmus-hullámzás van ez emberben; e hullámzás azóta oly kvalitásúvá lett, amilyentől tengeri betegséget szokás kapni.

Hogy nem nagy tehetség, azt bizonyítja modorossága és bamba, impotens önisméltése; de ez mást is bizonyít: hogy tétlen és lusta...

Ady-nak még egy kellemetlen oldala: ízléstelensége, ellenszenvessége. Nem képzelek ízléstelenebb dolgot, mint könyvének ajánlását Léda asszonyhoz „Fogyó életem növé lázában... mély viharzásokon” és „minden poklokön keresztül” — mily kiforratlan elme, akinek ilyesmi tetszhetik. És mily szerénytelenség! ilyesmit el lehet mondani versben, akár prózai költeményben — de előszóban, ajánlásban mondani ilyet — szemérem ellen van. Nézze meg a nagy költők ajánlásait, előszavait: a legvadabbak is milyen szerények, mielőtt nyeregbe ülnek: gyalogalbaraszok...

Ady Endrének megvan a létjoga a magyar költészetben, mert néhány

ritmust, új szó-hangulatot alkotott, mert néhány szép verset csinált. S ezért ha megkérdi tőlünk (egész nap-ivul)

— Szabad-e sírni a Kárpátok alatt? mondjuk nyugodtan (mielőtt hátat fordítanánk neki).

— Csak méltóztassék. Miattunk sose zsenírozza magát. Sírjon. Akár böggön...

Csak Juhászt veszem ki az ön kap-tája alól: Juhászról nekem csupa ked-ves emlékeim vannak; ő nem olyan tanulatlan gyenge legényke, mint a többi, s ami a csenést illeti — aki annyit ír, ki ne csenne — öntudatlan persze.

Micsoda hullámzások a baráti skálán! Kosztolányi 1905-ben Juhászhoz írt le-velében (amikor öngyilkossági gondo-latok foglalkoztatják):

„Mert ön az utolsó emberem, az el-ső barátom, kit most könnyezve ké-rek, írjon egyszer nekem”...

aztán egy év sem telik el, és 1906 au-gusztusában így ír Babitsnak:

„A poezis nem a... és impotens Ady Endrék, agyalágyult Juhász Gyulák... előjoga, hanem a küzdő és hívő embereké”.

Persze ez még e fiatal emberek szub-jektív szertelensége mind. 1921-ben már — csak egy példa ebből a levelezésből — Kosztolányi így ír Juhásznak:

„Gyönyörű könyvét megkaptam és köszönöm”.

És ő jelölte — egy évvel ezelőtt — Ju-hászt a Petőfi társaságba! Ő talpalt ki neki, mikor később Juhász idegileg összeomlott, szanatóriumot és segítsé- get.

És Ady? — kérdezed.

Valahogy az az érzésem — nem tudom biztosan, lehet, hogy tévedek —, az az érzésem, hogy a görög sorstragédiának ebben a szerepében ő sokkal fejedel- mibb. Ady — hézagosan összegyűjtött hátrahagyott cikkeiben — valami le-ereszkedő vállvergetéssel, de a nagy tehetségeinek mégis kijáró tisztelettel, a respektált tudós-köl-tőnek kijáró tisztelettel ír Koszto-lányiról (kétszer mindössze). Ba-bitsot „tiszelt barátomnak” nevezve ezidőtájt szintén respektussal, de na-gyon ritkán emlegeti, Juhász Gyulát — aki közelebb volt hozzá — néha ki-oktatja, néha melegen ír róla... ennyi az egész, ami közöttük volt, és róluk a világ elé került. Ady a maga vesébé-má-szó, sodróerejű szavait — úgy érzem — inkább a fő ellen-ségre tartogat-ja (ha voltak is kisiklásai); különben is jóval kevesebb levelet írt, mint ezek hárman.

Ő hullott le először az irodalmi oszlop-ról — fizikai halálára gondolok —, az irodalmat Babits és Kosztolányi vitték aztán tovább sok-sok újabb jelentkező-vel, akikkel azonban már demokratiku-sabbán lihegték a Parnasszus felé.

Babits különben sohasem tért vissza a fentidézett levelének hangjához Ady-val szemben. Kosztolányi még 1927-ben is fel-felújította ezt a hangot, ekkor már sok kultúrával, sok kimutatatható részlet-igazsággal... mégis üresen hullottak semmibe a szavai! Már régen, nagyon régen, Mohamed lehetett csak: aki a hegyhez megy... az emberek elfogad-ták régen a hegyet — Adyt — olyannak, amilyen: fenségesnek, utólréhetetlen-nek. Mit akar hát itt egy próféta, még-ha százszor Mohamed is! Beszélhet a hegyről akármit... a hegyen már sem-mit sem változtathat többé!

